

دین نمرده است

درس‌هایی از جامعه‌شناسی دین

مایکل امرسون - ویلیام میرولا - سوزان موناхан

احسان حمیدی‌زاده (عضو هیأت علمی دانشگاه شیراز)

علی روحانی (عضو هیأت علمی دانشگاه یزد)

سرشناسه: امرسون، مایکل او، ۱۹۶۵ - م. Emerson, Michael O. | عنوان و نام
پدیدآور: دین نمرده است: درس‌هایی از جامعه‌شناسی دینی / نویسندگان مایکل امرسون،
ویلیام میرلا، سوزان موناهان؛ مترجمان احسان حمیدی‌زاده، علی روحانی. مشخصات
نشر: تهران: طرح نو، ۱۳۹۸. مشخصات ظاهری: ۴۸۸ص. شابک: ۱-۴۸۹۱۱۵-۴۸۹۱۱۵-۹۷۸
| وضعیت فهرست‌نویسی: فیپا | یادداشت: عنوان اصلی: Religion matters : what
sociology teaches us about religion in our world, 2011. |
درس‌هایی از جامعه‌شناسی دینی. | موضوع: دین و جامعه‌شناسی | موضوع: Religion and
sociology | شناسه افزوده: میرولا، ویلیام اندرو | شناسه افزوده: Mirola, William A.
| (William Andrew) | شناسه افزوده: موناهان، سوزان سی. | شناسه افزوده: Monahan,
Susanne C. | شناسه افزوده: حمیدی‌زاده، احسان، ۱۳۶۳-، مترجم | شناسه افزوده:
روحانی، علی ۱۳۶۵-، مترجم | رده‌بندی کنگره: ۶۰ | رده‌بندی دیویی: ۳۰۶/۶ | شماره
کتابشناسی ملی: ۶۱۰۵۰۸۳

www.ketab.ir

عنوان: دین نمرده است / درس‌هایی از جامعه‌شناسی دینی |
نویسندگان: مایکل امرسون - ویلیام میرولا - سوزان موناهان |
مترجمان: احسانی حمیدی‌زاده - علی روحانی | ناشر: طرح نو |
نوبت چاپ، سال انتشار: اول، ۱۴۰۰ | شابک: ۱-۴۸۹-۱۱۵-۴۸۹-۹۷۸
| ویراستار: الهام خواست‌خدایی | اردکانی |
طراحی روی جلد و صفحه‌آرایی: تیم ماهبوک |
لیتوگرافی: جامع هنر | چاپخانه: صبا |
شمارگان: ۵۰۰ نسخه | قیمت: ۱۷۰۰۰۰ تومان |
حق انتشار: همه حقوق محفوظ است |

فهرست

۱۱.....	مقدمه: خبر فوری: دین مهم است
۱۴.....	شمول دین
۱۷.....	فصل اول: چرا دین؟
۲۱.....	بالاخره دین چیست؟
۲۳.....	دین تسلی بخش و تسکین دهنده نارضایتی ها است
۲۵.....	دین اجتماع انسانی را قوی می کند
۳۰.....	اطمینان بخشی دین به وجود نظم کیهانی
۳۳.....	اجماعی جامعه شناختی: دین ساخته بشر است
۳۸.....	وعده جامعه شناسی
۴۳.....	فصل دوم: «شما به چه چیزی اعتقاد دارید؟»
۴۳.....	سیری در باورها و اعمال دینی
۴۷.....	مقایسه باورها و اعمال دینی
۴۸.....	مسیحیت
۴۹.....	کاتولیسم
۵۲.....	پروتستانتسم اصلی
۵۵.....	پروتستان های سیاه پوست
۵۷.....	پروتستان های انجیلی
۶۱.....	دیگر فرقه های مسیحی
۶۴.....	اسلام
۶۶.....	هندویم
۶۹.....	بودیسم
۷۱.....	یهودیت

۷۴	فهم آیین مناسک دینی در دوران معاصر.....
۷۶	سبک‌های نیایش هر نیازی را برطرف می‌کند.....
۸۳	نقش باورها و اعمال عبادی.....
	فصل سوم: بارگذاری خدا، کلیساهای «بسیار بزرگ» و مغازه‌های آبگینه
۸۵	گوشه‌کنار.....
۸۵	سازگاری مذهبی در عصر تکنولوژی پیشرفته دیجیتال.....
۸۹	تغییر فناوری، تغییر دین.....
۹۵	اقتدار، هویت و اجتماع معنوی مجازی.....
۹۶	اجتماع آنلاین ایمانی.....
۹۹	هویت مذهبی مجازی.....
۱۰۰	اقتدار مذهبی آنلاین.....
۱۰۴	چه چیزی در فراکلیساهای است؟.....
۱۰۸	آیا می‌توانید در فراکلیسا یک اجتماع داشته باشید؟.....
۱۱۳	دیگر اشکال و بسترهای جدید برای اجتماع مذهبی.....
۱۱۹	نتیجه‌گیری.....
۱۲۱	فصل چهارم: نمی‌شود همه ما کنار هم باشیم؟.....
۱۲۱	تضاد و پیوستگی در دین.....
۱۲۸	شخصی‌شدن.....
۱۲۹	دین و پیوستگی اجتماعی.....
۱۳۹	دین و تضاد اجتماعی.....
۱۴۷	نمی‌شود همه ما کنار هم باشیم؟.....
۱۴۹	فصل پنجم: سرخط خبر: خدا نمرده است (همین‌طور الهه‌ها).....
۱۵۳	آیا می‌شود نظریه دنیوی‌شدن واقعی ظهور کند؟.....
۱۶۳	حیات دینی در ایالات متحده و جوامع دیگر.....
۱۶۷	حیات دینی محصولی در بازار دین.....
۱۷۲	دنیوی‌شدن هم‌زمان با حیات دینی؟.....

فصل ششم: خدای ما حکمرانی می کند (نه خدای شما).....	۱۷۹
چرا جریانی طغیانگر از بنیادگرایی در جهان شکل گرفت؟.....	۱۷۹
بنیادگرایی دینی چیست؟.....	۱۸۳
مدرنیته.....	۱۸۴
تعریف بنیادگرایی.....	۱۸۶
بنیادگرایی نخستین.....	۱۸۹
ظهور بنیادگرایی.....	۱۹۰
ویژگی های بنیادگرایی دینی.....	۱۹۲
بنیادگرایی و دیگر جنبه های زندگی اجتماعی.....	۱۹۳
آیا جنبش های بنیادگرا خشن هستند؟.....	۱۹۶
حفره ها در مفهوم سازی و فهم بنیادگرایی.....	۲۰۰
سنجش بنیادگرایی.....	۲۰۰
آیا باید درباره بنیادگرایی یا سکولاریسم مدرن تحقیق کنیم؟.....	۲۰۲
استثنائگرایی اروپایی؟.....	۲۰۳
چیزی به اسم بنیادگرایی وجود دارد؟.....	۲۰۴
به کجا می رسیم؟.....	۲۰۵
فصل هفتم: حقوق الهی و پایین آوردن قدرتی از تخت سلطنتش.....	۲۰۷
دین تغییر اجتماعی را مسدود یا تشویق می کند؟.....	۲۰۷
رویکردهای کلاسیک درباره دین و تغییرات اجتماعی.....	۲۱۱
درس هایی از تحقیق جنبش های اجتماعی.....	۲۱۸
ظهور کنش گری دینی.....	۲۲۱
آیا ایجاد محدودیت برای دین بر تغییر اثر می گذارد؟.....	۲۳۱
نتیجه گیری.....	۲۳۵
فصل هشتم: حقمان را بدهید.....	۲۳۷
مذهب و دولت.....	۲۳۷
دین و سیاست در ایالات متحده.....	۲۴۰

- ♦ خدا یکی از طرفداران «بیگ تری»^۱ است. در دسامبر سال ۲۰۰۸، تیتز صفحه اول روزنامه نیویورک تایمز این بود: «سه ماشین شاسی بلند سفید حسابی». اما این تیتز داستان تازه‌ای درباره تغییر ماشین‌های بنزینی به ماشین‌های برقی یا داستان ورشکستگی کمپانی‌های اتومبیل‌سازی بدون حمایت کنگره نبود. این تیتز درباره کلیساهایی در دیترویت بود که از سه شرکت بزرگ اتومبیل‌سازی در آمریکا شاکی و ناراضی بودند. دیترویت برای «نجات خداوند» دعا می‌کرد. عکس روزنامه تایمز، سه ماشین شاسی بلند را بر سن کلیسای پنجاهه‌گرا^۲ در دیترویت نشان می‌داد که به محراب عبادت تبدیل شده بود. گروه کر، کشیش‌ها و اعضای کلیسا دور ماشین‌ها حلقه زده بودند و همه با هم آواز می‌خواندند، می‌رقصیدند و برای گشایش از طرف خداوند دعا می‌کردند. همان گونه که در مقاله روزنامه اشاره شده است، اسقف چالرز الیس سوم، کشیش کلیسا، مراسم دعا را با خواندن آهنگ میراسامرز؛ «ما درستش می‌کنیم» تمام کرد و همراه با او صدها نفر از شرکت‌کنندگان، که همگی در صنعت خودروسازی کار می‌کردند و پیشانی خود را روغن مالی کرده بودند، درحالی که این آهنگ را می‌خواندند دور ماشین‌ها حلقه زدند. آن‌ها امیدوار بودند تا با این کار بتوانند دوران سختشان را پشت سر بگذارند و با «امید به رحمت خداوند، با مشکلات منطقه‌ای خود مبارزه کنند».
- ♦ چه کسی فکرش را می‌کرد که یک چیزبرگر بتواند این قدر سروصدا راه بیندازد؟! در سال ۲۰۰۶ مک دونالد پذیرفت که لوگوی خودش را که یک M طلایی است، در شعبه‌های خود و شعبه‌های حلال (کوشر) مک‌دونالد در اسرائیل تغییر دهد. همان گونه که روزنامه «اینترنشنال گاردین» نوشت: «این رستوران‌های زنجیره‌ای زیر فشار خاخام بزرگ تل‌آویو، خاخام میرلو مجبور به این کار شدند». او حاضر نشده بود که جواز حلال بودن غذاهای رستوران مک‌دونالد را در شهر و دانشگاه تل‌آویو امضا کند. به گفته خاخام: «ده ماه پیش که من در این پست قرار گرفتم، جواز حلال بودن دو رستوران

۱- Big Three: در آمریکا از این اصطلاح برای اشاره به سه غول صنعت اتومبیل‌سازی: فورد،

جنرال موتورز و کرایسلر استفاده می‌شود.

مک‌دونالد در تل‌آویو را امضا نکردم؛ چون درونم اجازه این کار را به من نمی‌داد». او به روزنامه اسرائیلی یدت آثرون^۱ گفت: «من نگران بودم وقتی توریست‌ها و دیگران شعبه حلال این رستوران را ببینند، سریع نتیجه‌گیری کنند که تمام شعب مک‌دونالد در اسرائیل حلال‌اند»؛ به همین دلیل در تل‌آویو لوگوی مک‌دونالد با رنگ آبی و سفید نمایان شد؛ رنگ‌های پرچم اسرائیل با علامت «کوشر»^۲.

• دین اختلاف‌های زیادی را در مدارس دولتی آمریکا به وجود آورده است. سال ۲۰۰۵ مجله تایم گزارش داد که دادگاه عالی فدرال، به مدارس دولتی در داور^۳ پنسیلوانیا دستور داده است که در کلاس‌های علوم، مبحث آفرینش هوشمند^۴ را تدریس نکنند؛ چون طبق «اهداف سکولاری که برای مدیریت مدارس تعیین شده است، این مبحث به‌گونه‌ای دین را در مدارس تبلیغ می‌کند». گنجاندن آفرینش هوشمند در کلاس‌های درسی، از تلاش‌های قانونی مسیحیان محافظه‌کار بوده است که قصد داشتند این‌گونه با ایده‌های تکاملی در رست‌شناسی مقابله کنند.

• دین یکی از تنش‌های محوری سیاسی، اجتماعی و اقتصادی در اروپا است؛ برای مثال در سال ۲۰۰۵ مجله فارن افزیر^۵ که اشاعه اسلام رادیکال را در اروپا بررسی کرد، به این نتیجه رسید که مهاجران تازه‌وارد از خاورمیانه تهدید اصلی نیستند. به‌راستی که «شبکه‌های جهادی اروپا از لهستان تا پرتغال کشیده شده است و باید اسلام رادیکال را بین فرزندان کارگرانی دنبال کرد که پدران‌شان به‌عنوان کارگرانی موقت، برای رسیدن به شکوفایی اقتصادی اروپای پس از جنگ استخدام شده بودند. یک مسلمان آلمانی مراکشی تبار که متولد و بزرگ‌شده اروپا بود، نوامبر پیش در آمستردام تئو و ن گوگ فیلم‌ساز را کشت. در تحقیقی که مرکز تحقیقاتی نیکسون حدود سال‌های ۱۹۹۳ تا ۲۰۰۴ بین ۳۷۳ نفر از مجاهدان در اروپای غربی و آمریکا انجام

1- Yedioth ahronoth.

۲- شیوه ذبح حلال در یهودیت.

3- Dover

4- Intelligent design

5- foreign affairs

داد، به این نتیجه رسید که تعداد سعودی‌ها به اندازه فرانسوی‌ها در این کشورهاست و تعداد سودانی‌ها، یمنی‌ها، اماراتی‌ها، لبنانی‌ها و لیبیایی‌ها از انگلیسی‌تبارها بیشتر است. همچنین مشخص شد که یک‌چهارم از این جهادی‌ها ساکن اروپای غربی‌اند.

• بسیاری از آمریکایی‌ها وقتی درباره نسل‌کشی رواندا (۱۹۹۴) می‌خوانند، وحشت‌زده می‌شوند؛ قتل‌عامی که شبه‌نظامیان هوتو در جنگ داخلی علیه قوم توتسی انجام دادند. براساس مقاله‌ای که در نیویورک تایمز چاپ شده بود: «دو راهبه کاتولیک روز گذشته در دادگاه بلژیک به‌خاطر کمک به نظامیان هوتو برای قتل‌عام توتسی‌ها در سال ۱۹۹۴ محکوم شدند... آن‌ها نه تنها اجازه داده بودند نظامیان هوتو وارد کلیسا شوند و صدها زن و کودک را بکشند؛ بلکه به آن‌ها کمک نیز کرده بودند که پانصد نفر را که در گاراژی زندانی شده بودند، زنده زنده بسوزانند. طبق گفته شاهدان، این خواهران مقدس بشکه‌های گازوییل را آوردند و شعله‌های آتش را باد می‌زدند». درحالی که این گزارش به ابعاد اخلاقی جنگ داخلی می‌پردازد، از جنبه‌های دینی درگیر در این اتفاق چشم‌پوشی می‌کند. امروز گزارش‌ها حاکی از آن است که کشیش‌ها و راهبه‌های کاتولیک و پروتستان زیادی در این ماجرا نقش داشته‌اند. این درحالی است که مقاله تایمز، به رهبران دینی دیگری نیز اشاره می‌کند که قصد داشتند کشتار را متوقف کنند؛ برای مثال «یک کشیش هوتویی، پدر سلسنتین‌هاکی‌زیمان، به نظامیانی که می‌خواستند وارد کلیسای او شوند، رشوه داد تا آن‌ها را از این کار منصرف کند. او عبا و ردای خود را پوشید تا جمعیت حمله‌ور را متوقف کند و نزدیک به ۱۵۰۰ نفر را از مرگ نجات داد». چه چیزی در اجتماع هر دینی رخ می‌دهد که گاهی همان چیزی را منعکس می‌کند که در آن جامعه در حال رخ دادن است.

شمول دین

سال ۲۰۰۸، کریستوفر هیچنز^۱ در کتابش با عنوان خدا خیلی هم بزرگ نیست، نوشت: «دین سم است.» او در این نفرت‌ورزی به دین تنها نیست و

کسانی مثل سام هریس و ریچارد داوکینز، ادعاهای پرشوری دربارهٔ مرگ دین کردند که به گفتهٔ عده‌ای حتی با نوعی دیوانگی همراه بوده است.

باوجوداین ما باور داریم که دین همچنان نیرویی قدرتمند در آمریکا و کل جهان است. قدرت سیاسی در سطوح و مکان‌های مختلف از مسیر دینی اعمال می‌شود و گروه‌های دینی برای تأثیر و کنترل بر دولت‌ها با هم کشمکش دارند. دین برای مردم جهان راحتی، معنا و نوعی نظم الهی را به ارمغان آورده است و این ویژگی‌های دین از بهترین بخش‌ها در تاریخ انسان است. بسیاری از اعمال دینی با زندگی روزمرهٔ مردم آمریکا و سراسر جهان درهم آمیخته است؛ همچنین بخش زیادی از جهان اجتماعی ما براساس باورها و اعمالی ساخته شده است که ریشه در سنت‌های دینی دارند. همین امر از طرف معترضان به دین، مسئله است. ما، نویسندگان این کتاب، رویکرد متفاوتی به دین داشتیم تا درک بهتری نسبت به این پدیده پیدا کنیم؛ چون دین در سطح وسیعی با پدیده‌های اقتصادی و سیاسی درهم آمیخته است و بنابراین برای ما جست‌وجوی دلالت‌های اجتماعی دین به منظور فهم بهتر آن بسیار ارزشمند است.

ماکس وبر جامعه‌شناس به پژوهشگران اجتماعی توصیه می‌کند که در پژوهش‌های خود خالی از ارزش باشند یا پدیده‌ها را تا آنجا که مقدور است، بدون تعصب بیازمایند و احساسات شخصی خود را از آنچه که مشاهده می‌کنند جدا نگه دارند؛ البته برای پژوهشی اجتماعی تا زمانی که مشاهده‌گران عقاید و ذهنی جهت‌دار دارند، صددرصد خالی از ارزش بودن، امکان‌ناپذیر است. باین‌حال، وبر از مشاهده‌گران و تبیین‌گران جهان اجتماعی می‌خواهد تا جایی که می‌توانند برای تبیین پدیده‌های اجتماعی تلاش کنند تا تعصب‌ها، پیش‌فرض‌ها، ارزش‌ها و... را کنار بگذارند و فقط بر تبیین پدیده متمرکز شوند. ما در این کتاب بیشترین تلاشمان را برای اجرای ایدهٔ وبر کرده‌ایم؛ بنابراین دربارهٔ وجود یا عدم وجود «خدا» چه به‌عنوان یک واقعیت قابل تجربه و چه به‌عنوان یک پیش‌فرض بین گروهی از مؤمنان بحث نمی‌کنیم. بسیاری از مردم به نظم الهی باور دارند و باورها و استنتاج‌های دینی، فهمی قابل احترام است. همچنین ما دربارهٔ «واقعیت» دین نزاع نمی‌کنیم. به گفتهٔ دورکیم^۱ جامعه‌شناس، دین امری

اجتماعی^۱ است که آثاری واقعی و قابل مشاهده دارد و رفتار انسانی و جمعی را شکل می دهد. دین امری لمس ناپذیر است؛ یعنی باورها، اعمال، تجارب و اجتماع اموری هستند که ما نمی توانیم آن ها را به شکل فیزیکی لمس کنیم؛ بنابراین نمی توانیم قدرت آن را به جامعه انسانی تقلیل دهیم. همچنین قصد نداریم نظام های دینی خاصی را اثبات یا انکار کنیم؛ کاری که بسیاری از کتاب ها انجام می دهند؛ برای نمونه منکران دین معتقدند اگر ما بتوانیم به افرادی که باورهای دینی شورمندانه دارند ثابت کنیم که باور دینیشان ایراد منطقی دارد، آن ها باورهایی را رها می کنند که سال ها به آن پایبند بودند و به تفکر علمی و عقلانی مدرن روی می آورند.

انگیزه ابتدایی ما برای نوشتن این کتاب آن بود که دیدیم دین نیروی قدرتمند در جهان اجتماعی ماست و به نظر نمی رسد که بخواهد کنار بکشد؛ چنانچه پتر برگر^۲ که پیش تر باور را سخ داشت دین در جهان مدرن چاره ای جز کناره گیری ندارد، اعتراف کرد «برخلاف پیش بینی بسیاری از تحلیل گران مدرنیته که دنیایی سکولار را متصور بودند، جهان امروز به شدت دینی است». دین رونق یافته است. اصلاً اهمیتی ندارد که ما چطور محتوا، اثر، باور، اعمال و اجتماع دینی را ارزیابی می کنیم. بر ما واجب است که نیروی قدرتمندی مانند دین را درک کنیم که در جهان امروز چنین قدرتی دارد. این گرایش از جامعه شناسی ابزار ارزشمندی را برای این کار در اختیار ما می گذارد.

ما امیدواریم که این کتاب درس نامه ای معمولی نباشد. دانش، فرایندی انباشتی است که در طول زمان رشد می کند. ما می خواهیم شما بدانید که می توانید بخشی از این فرایند باشید و به فردی فاضل تبدیل شوید که بتواند فراتر از ابعاد جذاب مسائلی بروید که دیگران بیان می کنند و جنبه های مفید و حفره های آن را انتقادی ارزیابی کنید. شاید در این روند شما بتوانید دانش ما را بیشتر پیش ببرید و بخشی از این فرایند جمعی باشید. بیاید شروع کنیم.